

Asiatyyliharjoitus

Kaisa Häkkinen arvosteli viime Virittäjässä Susanna Shoren ja Tapani Lehtisen toimittaman *Kieli, valta ja eriarvoisuus*-kirjan (s. 90–96). Asiatyylillä kirjoitetun arvostelun jakautumisesta eri artikkeleiden osalle voi päätellä, että olennaisinta antia kirjassa on minun artikkelini *Lingvistiikan ja ekstralingvistiikan suhteesta* ja siinä taas tärkeintä on asiatyylin puute. Asiaa pahentaa hänen mukaansa vielä kirjoituksen hauskuus.

Kirjoitukseni on provokaatio keskustelun herättämiseksi kielentutkimuksen teoreettisista peruskysymyksistä, tavoitteista, oletuksista jne. Tästä syystä olen tahallani kärjistävä ja ärsyttävä, minkä myös ilmoitan selvästi. Epäonnistun sikäli, että Häkkinen ärsyyntyy »keskustelemaan» lähinnä kärjistyksistä ja ärsytyksistä sinänsä, eikä niinkään itse aiheesta. Makuasioihin en puutu, mutta arvostelu sisältää eräitä tahallisia tai tahattomia väärinymmärtämisä tai peräti ymmärtämättömyyttä. Seuraavassa hie-man oion muutamia kummajaisia.

Autonominen lingvistiikka

Tarkastelussani autonominen lingvistiikka on sellaista riippumatonta kielentutkimusta, jossa systeemiä ei selitetä vaan jossa kohteena ovat systeemin sisäiset lainalaisuudet. Siis strukturalismia, joka kohdistuu puhtaasti rakenteeseen esim. merkityksestä tai käytöstä riippumattomasti. Häkkinen kysyy: »Voiko paatuneinkaan lingvisti väittää, että kieltä olisi olemassa ilman ihmistä ja hänen

mahdollisia maailmoitaan?»¹ Tässä Häkkinen sotkee ontologian ja metodologian. Minun kohteenani on se, millaisena kieltä tutkimuksessa pidetään tai tullaan pitäneeksi: onko se vuorovaikutuksessa maailman ja ihmisten kanssa vai niiden suhteen autonominen; tämän sanon täsmällisesti (s. 209–210, 212–216). Lisäksi Häkkinen toteaa, etten pohdi, onko kaikkien autonomisen kielitieteen kannattajien näkemys teoreettisessa mielessä yhteneväinen. Riippuu tietenkin siitä, mikä tämä teoreettinen mieli on; minun tarkastelussani se on em. riippumattomuus, muissa yhteyksissä tilanne on erilainen.

Totean artikkelissani, että ei-autonominen kielitiede on tieteellisenä toimintana heterogeenista ja että sitä (tarkasteltaessa sen suhdetta autonomiseen) lähinnä pitää koossa *Ei-*, siis se on sitä mikä ei ole autonomista. Häkkinen ei kiistä toteamustani, mutta tällainen määrittely ei hänen mukaansa vielä auta pitkälle (siis minne?). Kyse ei olekaan määritelmästä, vaan toteamuksesta, joka seuraa positiivisesta määritelmästäni ei-autonomiselle kielitieteelle: ei-autonominen kielitiede katsoo kielen representoivan jotain tai johtuvan jostain. Tästä ja siitä, että kieltä voidaan tutkia lukematomista näkökulmista monin eri tavoin, seuraa, että ei-autonominen lingvistiikka kontrastoituna autonomiseen on lähinnä tiukasti rajatun luokan sekalainen komp-

¹ Ilmeisesti mm. Platon on ollut todella paatunut.

lementti. Tuskinpa Häkkinenkään pystyisi sellaiseen auttavaan määritelmään, joka yhdistäisi funktionaaliset teoriat, psykolingvistiikan, sosiolingvistiikan, keskusteluntutkimuksen jne. Hän kysyy myös »Olisiko operationaalinen määritelmä ollut valaisevampi?» Siis mikä?

Häkkisen mukaan kärjistän epäasiallisesti ja tästä seuraa »tarpeettoman mustavalkoinen vastakkainasettelu, jossa lukijan/kuulijan on mahdotonta samastua mihinkään». Kärjistykseni on käsiteanalyttinen ja stereotyyppinen: totean mm. tiukan totuusehtopohjaisen eksplisiittisen semantiikan ja perheyhtäläisyyttä sisältävän merkityksen käyttöteorian olevan välttämättä riidoissa, koska ne ovat sellaisia kuin ovat ja sellaisina ihmiset niitä pitävät. Nähdäkseni tutkijat myös toimivat tämän mukaan, siis suosivat omaansa ja vähättelevät kilpailevaa kantaa. Häkkinen ottaa kärjistyksen henkilökohtaisesti, ja toisaalta tuskinpa hänkään pystyisi ristiriitaa lientämään tekemättä väkivaltaa itse asioille.

Edelliseen liittyen Häkkisen mukaan »Kelomäki hakee autonomiselle lingvistiikalle pragmatiikasta ja sosiolingvistiikasta äärimmäisiä vastakohtia» (tämä on ainoa viittaus kirjoitukseni ytimeen). Nyt kärjistää Häkkinen, vieläpä erittäin ylimalkaisesti: mainittujen semanttisten ja pragmaattisten lähestymistapojen suhteet eksplikoitavuuden ja dekontekstualisoinnin ongelmiin ilmentävät yleisiä ja keskeisiä eroja tutkimusasetelmissä ja siten osoittavat lingvistiikan metodologisia ja aksiomaattista heterogeenisyyttä. Nuo lähestymistavat abstrahoivat erilaisia idealisaatioita: esim. systeemilauseet ja konteksti(stereo)tyypit tai dekontekstualisaatio pragmatiikassa ja formaalit yleistyksiset syntaksissa ovat kategorisesti erilaisia. Sosiolingvistiikan osalta taas on kysymys kielioppiteorian ja sosiolingvistiikan suhteesta yleensä; Labovin variaatiotutkimukset eivät liene mikään äärimmäinen kuriositeetti sosiolingvistiikassa.

Häkkinen moittii minua siitakin, etten käsittele kielihistoriaa, etymologiaa, murteentutkimusta yms., joissa hänen mukaansa »— — aina on ollut välttämättömyyttä ottaa huomioon myös kielen todelliset käyttäjät ja käyttöyhteydet». Tähän voi vain sanoa, että emfaattisesti paisuttelemtomalla asiatyylillä kirjoitetuissa paksuissakin teoksissa käsitellään vain rajallista määrää kielentutkimuksen osaluista. Sitä paitsi »todelliset käyttäjät ja käyttöyhteydet» esim. kielihistoriassa tai etymologiassa ovat jo menneet, ja tutkija tutkii olennaisesti rekonstruktioidensa varassa.

Teoria

Teoriasta Häkkinen puhuu varsin hämähästi. Hän ei kerro, mitä hän teorialla tarkoittaa eikä esim. määritä kantaansa teorian realismisuuteen, teorian ja havainnon suhteeseen, teorioiden välisen verrattavuuden ongelmaan, siihen sisältääkö teoria hänen mielestään merkityspostulaatteja termeille jne. Juuri näistä kirjoitin (s. 223—225) ja niihin liittyä argumentointini olennaisesti. Häkkinen vain yksinkertaisesti toteaa: »Autonomisen kielitieteen teoriat eivät ole pudonneet taivaasta, vaan niitä on rakennettu ja täsmennetty vähitellen niiden havaintojen, kokemusten ja yleistysten pohjalta, joita kielistä on vuosisatojen pohjalta tehty. Teorioita on monia, ne ovat ihmisten luomia, ja niissä on havaittu selviä yhteyksiä kieleen, jonka pohjalta teoriaa kulloinkin on rakennettu.»

Tokaisussa on hyväntahtoisen-opettavainen sävy, ja sen välittämä kuva kielentutkimuksesta on käytännöllisesti katsoen topeliaaninen. Toisaalta siinä on vastausta yhteen (kieli)tieteenfilosofian keskeiseen peruskysymykseen »kasvaako tieto (kieli)tieteessä». Vaikuttaa siltä, ettei Häkkinen hyvin tunne lingvistiikan tieteenteoriaa, historiaa eikä tutkimuksen nykytilaa, eikä liene lukenut artikkeleita sivuja 223—229². Tieteenteon arki on mutkikasta ja implisiittistä, mm.

transformaatioteoria käytännöllisesti katsoen tipahti Yhdysvaltojen taivaasta useimpien (suomalaistenkin) lingvistien silmille, kunnes se taas pääsi sinne takaisin. Samoin on ilmeistä, että systemaattinen ote tutkimukseen on vajavainen: lingvistit eivät läheskään aina tiedä tai välitä edeltäjiensä tuloksista, esim. LFG dependenssieliopin eurooppalaisesta perinteestä. Avoimia kiistoja on jatkuvasti: GB-teoreetikkojen ja heidän vastustajiensa mielipiteet synnynäisyys-hypoteesista tai tutkimuksen empiirisyydestä Suomessa ja muualla eivät tunnustusti elä aivan rauhallista rinnakkais-eloja, eivät myöskään laryngalistit tai asveaihteluteoreetikot jne. Aina on koulukuntia, oppiriitoja, erimielisyyttä rahanjaossa tai nimityksissä jne. — Jos teorian tavoitteet ja aksioomat on huonosti artikuloitu ja jos toiminta keskittyy teorian sisäiseen ongelmanratkaisutyypin normaalitieteeseen (Kuhnin puzzle), on aina tarjona vaara, että lingvisti toimii kuvausongelmansa parissa teorian ehdoilla tai keksii jo keksittyä ja tieteenala instituutiona jähmettyä.

Jos Häkkisen käsitys lingvistiksestä teoriankehittelystä olisi oikea, voisi kysyä, jääkö yhtä ja toista kohteen ja teorian väliltä havaitsematta tai havaitaanko myös yhteensopimattomuuksia ja mitä sitten? Häkkisen ajatuksen peruskuperkeikka on siinä, että ensin muka tehdään teoria kielen pohjalta ja sen jälkeen h a v a i t a a n selviä yhteyksiä kieleen. Missä tulee välillä käytyä? Tällaiset lingvistit vaikuttaisivat lähinnä satunaisteoriageneraattoreilta.

Häkkinen kysyy edelleen: »Haluaako Kelomäki sanoa, että teoria (mikä niistä?) juuri meidän päivinämme on karannut käsistä ja alkanut elää omaa elämänsä?» Tätäkin Kelomäki haluaa,

mutta ainoastaan pahantahtoinen tai ymmärtämätön lukija tulkitsee väitteen tarkoittavan kaikkea autonomista lingvistiikkaa. Eikö Häkkinen ole huomannut tässä aivan meidän päivinämme, miten kävi mm. transformatioille, kun suomen tai vaikkapa latinan passiivia yritettiin vääntää teoriaan sopivaksi aivan tosissaan?

Ilmeisesti edelliseen liittyen Häkkinen kysyy »Pitäisikö lingvistin hyväksyä vain ateoria, tyytyä arkitietoon, jota on kaikilla (alaviite 2 s. 220).» Tulkitseen tämän siten, että hän olettaa minun vihjaavan tämätapaista teoriakielteisyyttä. Tämä oletus on mieleton.

Asia ja tyyli

Arvostelu sisältää useita vaillinaisia lainauksia, kummallisia tulkintoja ja peittelemättömiä vihjauksia, esim.: »mutta [Kelomäki] sivuuttaa ei-autonomiseksi katsomansa luonnollisen lingvistiikan, koska sen tutkimusotteet monilta osin muistuttavat autonomismia». Asianmukaista olisi ollut lainata myös välitön jatko » — — koska sen tutkimusotteet monilta osin muistuttavat autonomismia, keskityn seuraavassa lähempänä käyttöä oleviin lähestymistapoihin, pragmatiikkaan ja sosiolingvistiikkaan. Tämä on käsitteellisen selkeyden ja argumentoinnin terävyyden kannalta perusteltua» (s. 216—217). Häkkinen lisää vielä »Onko tämä [luonnollisen lingvistiikan tutkimusotteiden autonomisuus] luettava puutteeksi?» Ei minusta ainakaan, se on sen ominaisuus, sitä paitsi enimmäkseen omat työntekijät tehnyt luonnollisuuden hengessä. Häkkinen ilmeisesti luulee, että puhe siitä, mitä jää jonkin lähestymistavan saavuttamattomiin, on sen vastustamista.

Vinottava väsähdys kesken lausetta on sattunut Häkkiselle myös kohdassa, jossa hän lainaa lausettani: »Tietenkin pitää olla mahdollisimman eksplisiittinen». Häkkinen jättää pois olennaisen jatkon »muttei sitä eksplisiittisempi» (s.

² Muutamia lähteitä vilkkaasta tiedonkasvukeskustelusta mainitsen kirjoitukseni sivuilla 223—224.

231). Tarkoitan vain, että pitäisi siis olla sopivan eksplisiittinen, kohteelle nöyrä.

Häkkisen mielestä käytän peiteltyjä vihjauksia olemassa olevista ihmisten välisistä riidoista. En väitä muuta kuin että teorit, lähestymistavat, katsomukset, tavoitteet jne. ovat usein (osittain) keskenään ristiriitaisia ja tästä seuraa erimielisyyttä ihmisten välillä ja että olisi helpottavaa ja tutkimuksen edun mukaista keskustella näistä erimielisyyksistä. Häkkinen toivoo: » — — pidän tärkeänä, että asioita puitaessa ja parempia ratkaisuja etsittäessä kaikki asioihin vai-

kuttavat tekijät [= riidat] tuotaisiin selvästi esiin» ja » — — vakuuttavampaa ja reilumpaa olisi ollut, jos kritiikillä olisi ollut selvä suomalainen osoite — —». Tällainen puhe on romanttista ja teko-pyhää tiedepolitikointia, mutta toisaalta tulkitsen sen siten, että Häkkisen mielestä kirjoituksen olisi pitänyt käsitteanalyysin sijaan sisältää henkilökohtainen luettelo siitä, kenen seurassa kenenkin korvat punoittavat ja rystyset valkenevat.

TAPANI KELOMÄKI